

EKOHISTORIJSKI LABORATORIJ
CENTRA ZA KOMPARATIVNOHISTORIJSKE I INTERKULTURNE STUDIJE
FILOZOFSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

1. Ekohistorijski laboratorij kao poticaj sinergiji okolišne humanistike
(environmental humanities) na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu

Globalnu promjenu (*global change*) sa svim učincima na hrvatske prostore i društva nemoguće je razumijevati bez povezanosti raznih okolišnih inicijativa unutar društvenih i humanističkih znanosti (*environmental humanities*), a sve to u interakciji s prirodnoznanstvenim pristupima kako kroz teorijska istraživanja s primijenjenim, tako uključujući i revitalizacijske projekte. Pri tome svakako može pomoći ekohistorija kojoj je temeljna zadaća proučavanje međuodnosa ljudi u prirodi, ali i slična promatranja okoliša iz perspektive humanističkih znanosti i društvenih znanosti. Ekohistorija pokušava produbiti naša shvaćanja o tome koliko je okoliš utjecao na ljude kroz vrijeme, te kako su ljudi utjecali na okoliš i s kakvim rezultatima. S obzirom na do sada stečeno iskustvo i globalne procese vjerujem kako bi utemeljenje Ekohistorijskog laboratorija kao dugoročno projiciranog oblika rada Centra za komparativnohistorijske i interkulturene studije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu imalo budućnost kroz povezivanje postojećih i poticanje novih radnih inicijativa iz društvenih i humanističkih znanosti.

Treba istaknuti da je postojeći, domaće i međunarodno etablirani časopis *Ekonomska i eko-historija*, izvorno utemeljen kao jedna od aktivnosti međunarodnog istraživačkog projekta *Triplex Confinium: hrvatska višegraničja u euromediterranskom kontekstu*. Spomenuti časopis predstavljao bi jezgru iz koje bi se razvijale daljnje aktivnosti Ekohistorijskog laboratorija, a u njemu bi se u finalnim fazama prezentirali rezultati rada u različitim vrstama časopisno adekvatnih priloga na hrvatskom i drugim jezicima, napose engleskom.

Vjerujem kako bi ova inicijativa pružila šansu za još jedno produktivno područje na kojem se može integrirati inovacijske inicijative na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu te pojačati njegovu relevantnost ne samo u Republici Hrvatskoj nego i izvan nje.

2. Dosadašnje aktivnosti iz sfere planiranih djelatnosti Ekohistorijskog laboratorija Centra za komparativnohistorijske i interkulturalne studije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu grupa nastavnika okupljena oko međunarodnog istraživačkog projekta *Triplex Confinium: hrvatska višegraničja u euromediterranskom kontekstu, 1500. – 1800.* (utemeljenog 1996.) od početaka radi na razvijanju studija okoliša iz povijesne perspektive te je ta grupa u nizu područja istraživanja s tim u vezi bila pa i ostala prva u Republici Hrvatskoj (i šire). Spomenimo samo da se na našem Fakultetu nastava iz povijesti okoliša izvodi od 2003. godine, a dvije godine kasnije fakultetski nastavnici pokrenuli su, kako je već ranije spomenuto, časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša *Ekonomska- i eko-historija*. Prvi broj časopisa nije bio tematski ali je većina priloga bila iz povijesti okoliša, drugi je svezak bio posvećen bolestima, gospodarstvu i okolišu, treći ljudima i rijekama, četvrti šumama, peti ljudima i lovu, šesti historiji planinskih i gorskih okoliša, sedmi i trinaesti o rijeci Dravi osmi rijeci Muri, deseti povijesti ekološke svijesti i ekološkim pokretima, jedanaesti održivom razvoju, dvanaesti ekohistoriji Istre.

U međuvremenu je došlo do jačanja istraživanja studija okoliša iz povijesne perspektive i na Geografskom odsjeku PMF-a u Zagrebu te se na tom odsjeku kao i na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu trajno ustalila nastava iz povijesti okoliša. U novije vrijeme istraživanja iz povijesti okoliša počela su se javljati i na Odjelu za geografiju Sveučilišta u Zadru. Stoga su ova tri partnera (uz podršku Centra za komparativnohistorijske i interkulturalne studije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu) realizirali inicijativu da se u Republici Hrvatskoj organizira deveta konferencija Europskog društva za povijest okoliša (*European Society for Environmental History – ESEH*), o čemu je odluka i donijeta na osmoj konferenciji ESEH-a održanoj 2015. godine u Versaillesu. Na osnovu te odluke zagrebačka je konferencija pod naslovom *Natures in between: Environments in areas of contacts among states, economic systems, cultures and religions* održana u periodu od 28. lipnja do 2. srpnja 2017. godine u organizaciji Geografskog odsjeka PMF-a Sveučilišta u Zagrebu, Odsjeka za povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Odjela za geografiju Sveučilišta u Zadru. Prethodili su joj dvije stručne ekskurzije: u nacionalni park Kornate i park prirode Telašćica 26. lipnja te u Ravne Kotare 27. lipnja. Nakon radnog dijela konferencije od 4. do 7. srpnja u Zadru je održana ljetna škola za doktorande iz povijesti okoliša iz raznih europskih država pod naslovom *Natural and Cultural Heritage under Different Governments* također u organizaciji

Odjela za geografiju Sveučilišta u Zadru, Geografskog odsjeka Prirodoslovno-matematičkog fakulteta u Zagrebu i Odsjeka za povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Na konferenciji u Zagrebu ukupno je s izlaganjima sudjelovalo 444 istraživača iz 43 države, među njima i niz svjetski poznatih povjesničara okoliša – npr. William Cronon, J. Donald Hughes, John McNeill, Libby Robin, Verena Winiwarter itd. Možemo biti zadovoljni vidljivošću i raznovrsnošću hrvatskih tema koje su na konferenciji izložili ne samo afirmirani znanstvenici Sveučilišta u Zagrebu (s Filozofskog fakulteta, PMF-a i Geodetskog fakulteta u Zagrebu), Odjela za geografiju te Odjela za etnologiju i antropologiju Sveučilišta u Zadru, zagrebačkog Instituta za migracije i narodnosti, Instituta za antropologiju, Hrvatskog geološkog instituta, Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje te Hrvatskog instituta za povijest nego i diplomski studenti s Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Zagrebačka je konferencija iz povijesti okoliša nedvojbeno potvrdila činjenicu je da se povijest okoliša u Europi i izvan nje ubrzano razvija i da s njom sve brojniji povjesničari povezuju razne mogućnosti intelektualne revitalizacije historijske znanosti i to s punom otvorenošću ne samo prema drugim humanističkim i društvenim znanostima već i prema prirodnima. Povijest okoliša nedvojbeno pozitivno utječe i na kretanja unutar geografije. Konferencija je predstavila raznolikost povijesti okoliša u Europi, ali i po drugim kontinentima, posebno u Sjevernoj i Južnoj Americi te Australiji. Izdvojio bih nekoliko poticajnih tema rasprava: utjecaj zelene revolucije na poljoprivredu i proizvodnju hrane do današnjice, interdisciplinarno povezivanje ekonomske historije i povijesti okoliša, rodna povijest i povijest okoliša, tehnologija i povijesti okoliša, povijesti klimatskih promjena s posebnim naglaskom na suvremenost, ekotopija vrlo aktualna problematika otpada, ekoloških konflikata, urbanog metabolizma, problematike životinja, šuma, rijeka, mora (i oceana), opskrbe energijom itd. Obimna rasprava vodila se između povjesničara okoliša s obje strane Atlantika o antropocenu (dobu čovjeka i njegova globalnog utjecaja), koja je već dokazala odlučujući utjecaj čovjeka na naš planet. U svakom slučaju možemo biti zadovoljni s više od 300 predavanja, osam okruglih stolova i nekoliko eksperimentalnih prezentacija, kao i s nizom popratnih događanja poput tematskih ekoloških filmskih večeri *Green movie soireé*, izložbama te promocijama knjiga svjetskih i hrvatskih izdavača, projekata i laboratorija. Konferencija je potvrdila razmišljanja kako globalne promjene u okolišu treba promatrati zajedno s globalnim promjenama u društvu.

3. Planirane aktivnosti Ekohistorijskog laboratorija Centra za komparativnohistorijske i interkulture studije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (2018.-2024.)

Rad Ekohistorijskog laboratorija Centra za komparativnohistorijske i interkulture studije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu planiran je s usmjerenjem prema inter- i transdisciplinarnom umrežavanju na Filozofskom fakultetu i Sveučilištu. Dobru praksu je potvrdilo iskustvo s ranije spomenute konferencije na kojoj nisu sudjelovali samo povjesničari i geografi već i antropolozi, sociolozi, arheolozi te znanstvenici iz prirodnih znanosti, što je dovelo do niza zanimljivih multidisciplinarnih rasprava o pristupima i metodama rada, a povjesničarima dalo poticaj za traženje drugačijih interpretacija povijesnih izvora te novih pristupa u historijskoj znanosti. S obzirom da je na konferenciji sudjelovao veliki broj istraživača raznih struka, posebno iz drugih društvenih i humanističkih znanosti, ali i prirodnih znanosti izražena je potreba daljnjeg jačanja suradnje društvenih i humanističkih znanosti s prirodnim znanostima u Republici Hrvatskoj koja bi se na ovaj način nastavila.

Planirane aktivnosti Ekohistorijskog laboratorija zamišljene su kroz tri dvogodišnje faze istraživanja. U prvom dvogodišnjem razdoblju (2018.-2020.) težište bi bilo na istraživanju šuma istočnog Jadrana te međudnosa ljudi i rijeka s fokusom na izradu baze poplava kao jednog od pokazatelja promjena u okolišu. U drugom dvogodišnjem periodu (2020.-2022.) fokusirali bismo se na istraživanja „Malog ledenog doba“ i njegovog utjecaja na društvo. U trećem periodu (2022.-2024.) započeli bi s konstituiranjem hrvatskih istraživanja antropocena.

- a) Prva faza (2018.-2020.) – istraživanja šuma istočnog Jadrana, analiza međudnosa ljudi i rijeka u ranome novom vijeku u srednjoeuropskom kontekstu i početna istraživanja „Malo ledeno doba“ na širim prostorima osmansko-mletačko-habsburških višegraničja

Ekohistorijski laboratorij će na početku svog djelovanja objaviti poseban broj časopisa „Ekonomska i eko-historija“, vezan uz ranije započetu inicijativu objedinjavanja rezultata istraživača šuma istočnog Jadrana. Za sada je realizirano povezivanje istraživača od Italije, preko Austrije, Slovenije i Hrvatske do Albanije, u dijakronijskoj perspektivi od srednjega

vijeka do 20. stoljeća. Spomenuta inicijativa proizašla je iz nastave predmeta ekohistorija na ranonovovjekovnom diplomskom modulu Odsjeka za povijest.

Nakon toga djelatnost Laboratorija će se usmjeriti na istraživanja međudnosa ljudi i rijeka u ranome novom vijeku u srednjoeuropskom kontekstu planirana je izrada baza podataka ranonovovjekovnih poplava, koje bi poslužile za kasnija istraživanja klimatskih promjena na primjeru „Maloga ledenog doba“ (*Little Ice Age*). Periodu globalnog zatopljenja u kojem trenutno živimo prethodilo je „Malo ledeno doba“ koje je trajalo od otprilike sredine 14. do druge polovice 19. stoljeća. Analiza planirane baze podataka povezala bi se sa sličnim podacima o poplavama iz drugih europskih država te publicirala u jednom od vodećih časopisa za povijest okoliša. Istraživanja bi bila u uskoj vezi s nastavom iz predmeta ekohistorija i ekonomska historija na ranonovovjekovnom diplomskom modulu Odsjeka za povijest s otvorenošću prema drugim oblicima nastavnog i istraživačkog rada.

Kao studija slučaja planirana je obrada međudnosa ljudi i rijeke Drave na cijelom njezinom toku, od Italije i Austrije, preko današnjih slovenskih, hrvatskih i mađarskih prostora do ulijevanja u Dunav na granici sa Srbijom. Taj bi se dio aktivnosti Laboratorija konkretizirao multidisciplinarnom međunarodnom konferencijom sa tridesetak sudionika planiranom u 2019. godini te objavljivanjem zbornika radova. Kompletna financijska sredstva potrebna za realizaciju osigurala bi se europskim financiranjem od strane *Alps Adriatic Alliance*. Budući da su i druge najveće rijeke u Republici Hrvatskoj međunarodne (Dunav, Sava, Una, Kupa, Neretva, Mura), tom bi se prilikom načelno raspravilo i problematike sličnih projekata u slučaju svake od njih pojedinačno, kao dio dugoročnih aktivnosti Ekohistorijskog laboratorija Centra za komparativnohistorijske i interkulturene studije.

- b) Druga faza (2020.-2022.) – finalizacija istraživanja „Malo ledeno doba“ na širim prostorima osmansko-mletačko-habsburških imperijalnih višegraničja

Nakon izrada baze poplava, slijedila bi druga faza istraživanja „Malog ledenog doba“ na širim prostorima osmansko-mletačko-habsburških višegraničja, koja bi obuhvatila izradu baze preostalih potrebnih podataka o klimatskim promjenama. Treba istaknuti kako je utjecaj klime na usjeve i na proizvodnju hrane predstavljao jedan od ključnih faktora koji su djelovali na onovremeno društvo. „Malo ledeno doba“ je na srednjoeuropskom i mediteranskom (te

unutar njega jugoistočno-europskom) okruženju elaborirano primjerice u Švicarskoj, Njemačkoj, Austriji, Češkoj, Mađarskoj, Italiji i Grčkoj, a istraživanja su nedavno započeta i od strane povjesničara okoliša u Sloveniji i Srbiji pa bi se hrvatska istraživanja umrežila s postojećim istraživačkim inicijativama uz potencijalno apliciranje na europske projekte.

U skladu s ovim istraživačkim usmjerenjem prema temi „Maloga ledenog doba“ nastojale bi se usmjeriti doktorska nastava iz postojeće Jadransko/mediteranske radionice te diplomatska nastava iz ekohistorije. Time bi se diplomski i doktorski studenti uključili u ovu inicijativu. Na kraju je planiran mogući znanstveni kolokvij te objavljivanje posebnog tematskog broja časopisa *Ekonomika i eko-historija* posvećenog „Malom ledenom dobu“ s težištem na širim prostorima osmansko-mletačko-habsburških višegraničja te drugih odgovarajućih publikacija.

c) Treća faza (2022.-2024.) - konstituiranje istraživanja antropocena u Hrvatskoj

U trećoj fazi nastavile bi se djelatnost na rekonstrukciji klime u prošlosti, s proširenjem istraživanja prema proučavanju ranjivosti prošlih društava u odnosu na destruktivne vremenske uvjete s ciljem objašnjenja kompleksnosti sociokulturnih veza između čovjeka i prirode. U sklopu navedenoga u ovoj fazi nastojala bi se konstituirati hrvatska istraživanja antropocena, u znanstvenoj zajednici sve više analizirane epohe značajnog utjecaja čovjeka na geologiju i ekosustave našega planeta. Kako je antropocen zasnovan na pretpostavci da su djelovanja ljudi na prirodu toliko snažna da već sada ostavljaju tragove koji će snažno osjećati budući naraštaji, nužno je hrvatska istraživanja antropocena projektno umrežiti u europske (i šire) istraživačke inicijative s konkretizacijom kroz radionice, konferencije i publikacije te uključivanjem u diplomatsku i poslijediplomsku nastavu na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, ali i na druge načine.

4. Dugoročne perspektive Ekohistorijskog laboratorija

S obzirom na sve veću ugroženost našeg planeta i potrebu za razumijevanjem suvremenih globalnih promjena u okolišu iz perspektive društvenih i humanističkih znanosti postoji srednjoročna mogućnost razvoja nove ustrojbene jedinice na fakultetskoj razini kojoj bi djelatnosti zamišljenog Ekohistorijskog laboratorija predstavljale jezgru. To je važno za istaknuti jer pristup studijama okoliša iz povijesne perspektive kake su zamišljene u Ekohistorijskom laboratoriju, kao jedne od mogućih, ima smisla ako razumijemo kako je čovječanstvo svojom gospodarskom djelatnošću izmijenilo sastav vode, tla i zraka, poremetilo kruženje materije te energije, ali se učvrstilo na vrhu hranidbenog lanca. Treba imati na umu kako glavnina neželjenih rezultata proizlazi iz stoljetnih procesa koji su vrlo snažni te globalno povezani pa je stoga utemeljeno uvjerenje kako se suvremeni problemi okoliša mogu do kraja razumjeti jedino kada se prouče slične krize u prošlim društvima i istraži njihovo vrednovanje okoliša te na taj način ponudi doprinos rješavanju suvremenih problema.

Dugoročno se nužno založiti za trajno održivo društvo kroz temeljne promjene u našem odnosu prema okolišu i prirodi, a u sklopu toga i u sveukupnom načinu gospodarskog, društvenog i drugih oblika života. Pri tome je potrebno buduće generacije studenata i općenito javnosti odgajati za ekocentrično poštovanje prirode, prilagođavanje klimatskim promjenama i prijelaz na obnovljive izvore energije kao i zagovarati kružno gospodarstvo te inzistirati na čuvanju bioraznolikosti, ali i sveukupnom odgoju za savez između ljudi i okoliša.

Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu potrebno je osigurati izvođenje međuodsječkih i/ili međustudijskih izbornih kolegija fokusiranih na navedene problematike, kao i njihovo takvo planiranje i programiranje koje će osigurati solidne teorijske uvide, ali i otvoriti mogućnosti osposobljavanja u rješavanju ekohistorijskih problema u praksi. Poželjno je sporazumno dugoročno razvijanje suradnje s Prirodoslovno-matematičkim fakultetom Sveučilišta u Zagrebu, ali i drugima.

Voditelj:

Izv. prof. dr. sc. Hrvoje Petrić